

Mé celoživotní janáčkování

Hovory nejen o hudbě

Miloš Štědroň a Jiří Hanuš

Miloš Štědroň a Jiří Hanuš
Mé celoživotní janáčkování

MEZI ŽÁNRY
SVAZEK 5

Miloš Štědroň a Jiří Hanuš

Mé celoživotní janáčkování

Hovory nejen o hudbě

**MUNI
PRESS**

Motiv na obálce je přepisem úryvku z Janáčkovy tvorby od Miloše Štědrně.
Na vstupních stranách do kapitol jsou použity ukázky Janáčkovy rukopisu.

© 2023 Masarykova univerzita
© 2023 Text Miloš Štědroň, Jiří Hanuš, Lubomír Spurný
© 2023 Layout Jakub Konvica

ISBN 978-80-280-0300-5
ISBN 978-80-280-0299-2 (brožováno)

- 7 Úvodem
Miloš Štědroň, jak ho znám / Lubomír Spurný
- 11 Kapitola první
Hoši, važte si těch, kdo vytvořili Rukopisy!
- 31 Kapitola druhá
Kněz umění a asketa zvuků
- 47 Kapitola třetí
Kde je ten les, milostpán by vám ukázal!
- 65 Kapitola čtvrtá
Právo na svého ježka, veverka a sovičku...
- 77 Kapitola pátá
Celoživotní janáčkování
- 87 Post scriptum
- 89 Jmenný rejstřík

Miloš Štědroň, jak ho znám

Kniha rozhovorů Jiřího Hanuše s Milošem Štědroněm vznikala během roku 2022 a myšlenku na její vznik významně podpořilo životní jubileum dotazovaného. Můžeme si domýšlet, že úspěch knihy bude touto skutečností ovlivněn, ale hlavní důvod očekávaného zájmu hledejme jinde. Není to jen vyprávění muzikologické, ale plnokrevné svědectví moudrého muže neomylného citu, mimořádně vnímavého, jenž užívá života a k okolnímu světu přistupuje se snahou porozumět všem zdánlivým či skutečným paradoxům uplynulého století.

Na otázky o životním příběhu Leoše Janáčka, o české hudbě a o rodící se české identitě odpovídá Miloš Štědroň poutavě a stěžejně napodobitelným způsobem. Je si patrně vědom toho, že okolo nás je nepřehledné množství informací a i dobrá věc v této skrumáži rychle zapadne.

Když jsem si poprvé přečetl rukopis knihy, uvědomil jsem si, jak obtížné je psát o něčem, co druhý nezažil. Vyprávění je spojeno s gesty a neopakovatelným výrazem. Při čtení se obracíme nejen k tomu, o čem autor vypráví, ale s pobavením sledujeme formu a způsob sdělení. Milošovy myšlenky mají spád, jsou řazeny v rychlém sledu za sebou, jako by byly zachyceny bezděčně při soukromém rozhovoru. Tím je překlenut prostor mezi odborným jazykem a jazykem běžného života.

Miloše Štědroně znám od svých studentských let. Byl mým učitelem a dnes jsme členy jednoho „družstva“, stejné profesní skupiny. Naše „družstvo“ věnuje svůj pracovní čas mimo jiné tomu, že rekonstruuje svébytné dějiny národní hudby, a při tom se utvrzujeme v tom, že vývoj národních kultur neprobíhá uzavřeně, není pevně daným kánonem, jehož součástí by byli pouze autoři určité velikosti a autoři uznání. Snahy a tužby národního obrození nás již odedávna vedou k zamyšlení nad povahou národa a charakterem hudby.

Přesvědčivým příkladem tohoto tvrzení může být právě Leoš Janáček. O něj jde v knížce především. Je to pochopitelné, vždyť už od 60. let minulého století Miloš aktivně ovlivňuje pohled na výklad Janáčkovy díla a řada jeho žáků dnes patří k předním janáčkovským badatelům.

Kde se v něm ale vztah k moravskému samorostu vzal? Z Milošova vyprávění vím, že se s Janáčkem seznámil výhradně zásluhou svého strýce – profesora Masarykovy univerzity a hudebního kritika Bohumíra Štědroně, který je v textu několikrát zmiňován.

Nedávno mi o tom všem napsal: „Strýc nebyl ještě ženatý, často nás navštěvoval a od mých pěti let mě hudebně vzdělával. Všestranně. Když jsem chodil do školy, vždy odpoledne jsem měl hodinu klavíru a hodinu jakési univerzální hudbovědy, kde mi strýc sděloval obsahy oper, na které mě brával. Viděl jsem už v pěti letech Bystroušku v režii Oty Zítka, a jak se dodatečně dívám, s dirigentem Robertem Brockem, otcem flétnisty Brocka, který mě později hrál v Sonatorech di Praga. Pak také Rusalku, Kubelíkovu Veroniku, Petera Grimese, Dalibora, Věc Makropulos a Z mrtvého domu s Bakalou a Zítkem. Později také Jakobína, Evžena Oněgina, Horkého Jana Husa, Dimitrije a Borise Godunova s Asmusem a Stríšskou, Kátu Kabanovou, Broučkádu, Tarasovu rodinu, Pohádku máje, to byla světová premiéra.

Sedávali jsme se strýcem v lóži s Jaroslavem Kvapilem, kterého jsem stejně jako Ludvíka Kunderu dobře znal od mládí. Často jsme bývali v létě společně ve Sněžném-Německém u Rýdla. Nikdy nezapomenu, jak Kvapil nosil tehdy oblíbenou teplákovou soupravu a komponoval. Měl notový sešit a tužku versatilku, kterou si dával za pás za gumu tepláků. Tužka mu pak občas propadla až dolů ke gumám nohavic. Dodneška nepochopím, jak je možné, že tak zkušený organizátor, který toho tolik odehrál na klavír, jako jeden z posledních dokonale ovládal hru z partitury a který určil poprvé Glagolskou, lovil tehdy v parku ve Sněžném na lavičce tužku tak, že se jí snažil dohmátnout rukou v předklonu skrze nohavici, místo toho, aby si sáhnul dolů k botě a tam tužku vylovil... Od mých devíti let mě matka, když zjistila, jak jsem z této komplexní výuky na pokraji kolapsu, převedla ke své staré zkušené profesorce Anně Holubové. Tehdy již stará dáma, byla ročník 1883 a přišla z pražské konzervatoře, kde studovala i skladbu u Vítězslava Nováka, kterého bezmezně milovala a upřednostňovala (hrál jsem asi čtyři Novákovy věci). Janáčka ale pochopitelně znala z každodenního styku a říkala mi, když jsem u ní hrál oba díly Po zarostlém chodníčku, Milhy, Sonátu 1.X.1905 a Ej Danaj, Čeladenský, Pilky... *Ten Janáček*, říkala – *takový talent, ale vždy to tou těkavostí a asymetrií naruší*. Já jsem hájil Janáčka, že tím je právě jiný, svůj a originální. Paní profesorka mi oníkala a řekla: *On je jako Pavlíček. Nakonec jsem ho zavedla k Janáčkoví...* No a pak se rozplakala, když si vzpomněla na svého oblíbeného žáka Pavla Haase, obět holocaustu...”

Jen pro připomenutí, Pavel Haas byl v terezínském ghettu zařazen do transportu 16. října 1944 a ihned po příjezdu do Auschwitz byl zavražděn.

Při tomto líčení se mi bezděčně vybaví Milošova veršovaná hříčka *Different Trains*.

Lokalzug ... /wo wir sind ... / ...
 Faehrt aus Bruenn hoechtens nach Zlin
 und dann schnell zurueck nach Bruenn

Der Horizont umkreist: Hussowitz
Nur Bemuehen, kein Intellekt, kein Witz...

International Multiexpress FUKATSCH
eilte aus Maehren zum boehmischen Asch
weit sehr weit in die Welt
oh bringe uns allen viel viel Geld...

Elegant, konservativ, nicht zu schnell
im Tempo, was ergibt einen Marsch
faehrt durch Europa der Schnellzug PARSCH

Alle diese unsere Zuege
bilden neuen Tschechentums Zuege

K tomu několik poznámek. Americký skladatel Steve Reich zkomponoval skladbu *Different Trains* v roce 1988. Inspirován byl cestami vlakem v době svého dětství mezi domovy rozvedených rodičů v New Yorku a Los Angeles. Později si uvědomil, že jako Žid by přibližně ve stejné době v Evropě cestoval vlakem tak nanejvýš do koncentračního tábora. Partituru skladby přivezl do Brna v roce 1990 americký profesor muzikologie Robert Sirota, v této době pak vznikla uvedená hříčka. Verš *Der Horizont umkreist* ukrývá název skladby Ernsta Krenka z roku 1967, kterou ve Štýrském Hradci zahrála Brněnská filharmonie u příležitosti skladatelových 70. narozenin. V básničce se také objeví jména dvou Milošových kolegů a přátel.

Touha vyprávět je pro Miloše druhou přirozeností. My, kteří jej známe, víme, že struktura jeho příběhů, zdánlivě improvizací, je hluboce promyšlená. Často jsme svědky jejich variování, „zneuvěřitelnění“ a opětovného vracení mezi posluchače s novou či pozměněnou pointou.

Pokud jsem kdy byl schopen říct něco skutečně zábavného, znělo to proti jeho vyprávění fádně. Navíc jsem přesvědčený o tom, že délka trvání jím vyprávěných příběhů věrně kopíruje saunový potíci interval.

Sauna, to je další z „družstev“, kam Miloš Štědroň neodmyslitelně patří. Jak už jsem kdysi do jedné z našich saunových knížek napsal, tam my chodíme nedočkavě vyhlížet jaro. Abychom tento čas přiblížili, vedeme řeči o všem možném: nostalgicky vzpomínáme na Ludvíka Kunderu, Jaromíra Hniličku, Dušana Šlosara, diskutujeme o indiánech a Rychlých šípech, tématem čilé konverzace se stávají významné dny. Teď už například vím, že vedle Dne sauny, poezie, stromů, kuchařů, Svátku práce lze slavit Den počítačů, mléka, otvírání či zavírání studánek, Ručnickový den, Svátek sousedů atd.

Zdánlivé banality, dvojsmyslnosti, fragmenty, útržkovité záznamy jsou v našich hovorech kladeny na roveň velkým historickým událostem.

I když se okruh našich témat rozevívá do nepřehledné šíře, často se v nich objevuje hudba a v posledních letech také Masaryk a již zmiňované národní stereotypy. Díky sauně už dlouho vím, že Masaryk je synem některého z Habsburků, snad i samotného císaře. Naštěstí nelpíme na pravdivosti našeho vypravování. K čertu s tím, tyto příběhy si žijí svým vlastním životem.

Na závěr doušku o Milošově dlouholeté terminologické posedlosti, kterou sdílel se svým přítelem a učitelem Dušanem Šlosarem, a o společném zájmu o centrální i okrajovou hanáčtinu, do níž překládali všechno možné. Toto je příklad z Shakespearova Hamleta (*To be, or not to be, ...*):

Bét nebo nebét, to je to, vo co toť de.
 Eši je pro duch dustojněši snášet
 ráne a trefe sodbe,
 nebo se před spóstó pruserů zachránit zbraňó.
 Abe bel se všim konec. Homřít, spat
 a nic dál – ale bét jisté, že po tem vechrápání
 nebode jeden mět jož žádně trabl,
 co sebó nese tělesné život.
 To be belo fajnovy spani, jaké be každé scel.
 Homřít, spat, a třeba i dostat sne. Ale bacha...

Lubomír Spurný

Hoši, važte si těch, kdo vytvořili Rukopisy!

Miloši, rád bych se v našem rozhovoru nejdříve zabýval různými historickými okolnostmi, sociálním i kulturním podložením, na němž vyrůstá Janáčkův génius. Přiznávám, že mé úvahy ovlivnily přednášky profesora Jaroslava Marka, jehož jsem jako doktorand v devadesátých letech rád poslouchal. Jeho přednes nebyl uchvacující, ale jednotlivé věty byly vybroušené, pronášené s intelektuální jistotou, přitom prozrazovaly skromnost. Začneme romantismem, v zahraničí tak působivým, na Moravě asi méně. Romantismus v hudbě je stejně jako veškeré umění propojen s národním uvědoměním, s „mladými“ národy. Vždycky jsem si myslel, že romantismus objevil „citace“ lidové tvorby, protože byl spojen s hledáním „lidu“. A současně byl moderní, kolébkou moderny. Ale bylo tomu tak v českých zemích?

Připomenutí profesora Marka mě potěšilo – to byl noblesní historik symetrických proporcí – na rozdíl od mého učitele a přítele, výbušného a tolik inspirujícího Josefa Války...

Romantismus a citace lidové tvorby a hledání „lidu“ – to je nesmírně zajímavý a velmi košatý strom všeho možného... Pokusím se odpovědět podle svého hudebního vidění. Když jsem studoval české hudební baroko, vždycky jsem si kladl otázku, kdo vlastně věděl, co je to „lid“, kdo to chtěl vědět, proč a jak. Uvědomil jsem si to při poznávání výzkumů Jiřího Sehnala o kroměřížské enklávě Karla z Lichtenštejna-Kastelkornu. Sehnal se celoživotně věnoval tomuto tématu, které se postupně stávalo z regionální otázky evropskou záležitostí, lokalitou a enklávou. Dnes díky tomu patří Sehnal k předním historikům této části středoevropského baroka. Já jsem si při té příležitosti uvědomil, že teprve po vestfálském míru si začali Habsburkové všimnout regionálních rozdílů mezi svými zeměmi a jejich politických důsledků. Krásně to dokládá Černínova korespondence s Leopoldem I. – oba zřejmě v mládí v Itálii poznávali nejen hudbu a operu, ale i „záhudbí“ (šatny zpěvaček atd.). Černín potřebuje vojáky k uklidnění situace na panství, kde později vypuklo povstání, Leopold píše o vzpomínkách na zpěvačky, ale vojáky odmítá, protože ho nezajímá nějaký severní región – to si musí pán zaopatřit sám... O sto let později by něco takového Marie Terezie, František Štěpán nebo samozřejmě Josef II. nemohli napsat.

Samotný Lichtenštejn-Kastelkorn jako biskup se zřejmě dozvěděl o tom, že má ve svém regionu Hanáky, až ve Vídni z opery *Il pomo d'oro*, kde byl párek Hanáků, kteří připadali italským inscenátorům spíše jako indiáni. A tak zájem o „lid“ od poloviny 17. století zhruba až do smrti Ludvíka XIV. nalézáme jen jako kuriozitu v klášterech, kde ti, kdo si to vzhledem ke svému postavení mohou dovolit, zapisují cosi jako venkovský folklór. Muzikolog Jan Trojan shromáždil několik desítek takto zapsaných písní, mezi nimiž najdeme skutečně i ty ze spodního okraje tehdejší společnosti. Jestliže v gotice bylo možné